

До спеціалізованої вченої ради
Д 41.086.03 Національного університету
«Одеська юридична академія»

65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію **Махатадзе Карини Георгіївни**
«Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в
небезпечному для життя стані: кримінологічне дослідження» поданої на
здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю
12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право

Актуальність теми дисертації обумовлена декількома обставинами: по-перше, - значну суспільну небезпеку становлять як діяння, що вчиняються шляхом цілеспрямованих дій (наприклад, тілесні пошкодження, вбивства тощо), так і діяння, які посягають на безпеку життя й здоров'я людини шляхом бездіяльності, зокрема, залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Специфічною особливістю такої протиправної поведінки є те, що вона визнається неприйнятною як з позиції моральних правил, так і закону, оскільки потерпілими, як правило, є ті, хто не в змозі самотійно себе захистити, зокрема малолітні діти, особи похилого віку та інші особи.

Результативний вплив на злочини в виді залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, залежить від комплексного і поетапного застосування заходів, направлених не тільки на поліпшення умов життєдіяльності людини, а й безпосередньо на усунення факторів, що їх зумовлюють. Сучасна міжнародна практика протидії злочинності показує, що найбільш прогресивні, інноваційні та ефективні підходи до попередження злочинності та її окремих проявів можуть бути успішно реалізованими за умов: належних фінансових можливостей урядів й правоохоронних органів у підтримці правопорядку; наявності наукових розробок, усталених кримінологічних традицій і теоретичних підвалин практики запобігання злочинам; запровадження протягом тривалого часу стратегії громадського впливу на злочинність шляхом розробки та реалізації різноманітних профілактичних програм і концепцій.

По-друге, - динаміка злочинного залишення у небезпеці та ненадання допомоги особі, що перебуває у небезпечному для життя стані, за даними Генеральної прокуратури України, протягом 2013 –2017 рр, зберігає сталу тенденцію з незначним приростом зареєстрованих злочинів (у 2013 р. – 236, у 2014 р. – 201, у 2015 р. – 175, у 2016 р. – 254, у 2017 р. – 270) і вчиняються, як правило, у трьох сферах життєдіяльності людини – сімейно-побутовій, дозвілля та безпеки дорожнього руху.

Не втішними є й результати перспективної екстраполяції на 2018–2019 рр. динамічних рядів зазначених злочинів у період 2013–2017 рр. зі збереженням тенденції до незначного приросту кількості зареєстрованих злочинів та збільшенням їх кількості на південному сході та північному заході, як правило, у межах високоурбанізованих міст.

По-третє, - незважаючи на наявність наукових робіт, присвячених вивченню злочинів проти життя й здоров'я людини, дослідження проблем залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, не знайшло цілісного відображення в існуючих наукових працях кримінологічної спрямованості, а комплексного кримінологічного дослідження зазначених злочинів з урахуванням наукових результатів, отриманих суміжними науками, зокрема юридичної та соціальної психології, до нині не проводилося.

Крім того, формування державних механізмів попередження злочинного залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, безпосередньо пов'язано із розумінням рівня кримінально-правового захисту потерпілого, стану і тенденцій вказаних злочинів в Україні на основі кримінологічних показників.

Виходячи з викладеного виникає потреба у комплексному кримінально-правовому та кримінологічному дослідженні проблем злочинного залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, що надають можливість з урахуванням особливостей їх кримінологічної характеристики розробити науково обґрунтовані заходи попередження таких злочинів, а також практичні рекомендації щодо кримінально-правової кваліфікації зазначених протиправних діянь.

Зазначені обставини й зумовили актуальність і вибір теми дисертаційної роботи, її теоретичну та практичну значущість.

На підтвердження такого висновку свідчить те, що презентований напрям дослідження підготовлено відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права «Теоретико-методологічні засади та прикладні проблеми протидії криміналізації суспільства:

інтеграційний вимір» на 2016–2020 рр. як складової частини плану науково-дослідної роботи Національного університету «Одеська юридична академія» «Стратегія інтеграційного розвитку України: правовий та культурний вимір» на 2016–2020 рр. (державний реєстраційний номер 0116U1842).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій.

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані дисертантом, у своїй більшості, є обґрунтованими і переконливими.

Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, свідчать про те, що вони не достатньо розроблені в науці й перспективні для дослідження.

Слід відмітити відповідну **апробацію** результатів дисертаційної роботи, що достатньо повно оприлюднені на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях, зокрема: Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку держави та права в умовах євроінтеграції» (м. Одеса, 20 травня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Одеські юридичні читання» (м. Одеса, 10–11 листопада 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції» (м. Одеса, 18 травня 2018 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Державне бюро розслідувань: на шляху розбудови» (м. Одеса, 16 червня 2018 р.), а розроблені положення та рекомендації можуть бути використані, у науково-дослідній сфері, при подальшому вивченні питань розробки та впровадження державного механізму попередження злочинного залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації підтверджується обраною методикою наукового пошуку та його емпіричною базою. Для досягнення поставленої мети з урахуванням об'єкта та предмета дослідження, принципів об'єктивності й методологічного плюралізму, дослідження здійснювалося з використанням чотирьох рівнів наукової методології: філософських, загальнологічних, загальнонаукових і окремо-наукових методів. Основним методом на філософському рівні був діалектичний метод пізнання соціальних явищ і процесів, що дав змогу розглянути досліджуваний вид злочинів у динаміці та взаємозв'язку з іншими явищами буття, а також виявити усталені закономірності й тенденції (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 2.4). Формально-догматичний метод використовувався для тлумачення окремих положень чинного законодавства України (підрозділи 2.4, 3.1, 3.2). За допомогою системно-структурного й

формально-логічного методів визначено основні детермінанти та кримінологічні основи криміналізації залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (підрозділи 1.1, 2.4). Для пошуку та з'ясування сутності й природи відносин під час вчинення злочинів необхідним було використання загальнологічних методів наукового пізнання, до яких належать аналіз і синтез, абстрагування та узагальнення, індукція і дедукція, а також аналогія (усі підрозділи). За допомогою конкретно-соціологічних методів проведено аналіз вироків у кримінальних провадженнях (справах) за злочини, передбачені статтями 135, 136 КК України. Проведено два власні соціологічні опитування щодо визначення соціально прийнятної моделі поведінки під час дорожньо-транспортної пригоди та після насильницького вирішення конфлікту. Також проведено інтерв'ювання співробітників служб у справах дітей щодо предмета дослідження. За допомогою контент-аналізу вивчено наукові дослідження з проблематики теми, офіційні повідомлення в засобах масової інформації та аналітичні матеріали правоохоронних органів (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1). За допомогою методу екстраполяції здійснено прогнозування рівня досліджуваного виду злочинів (підрозділ 2.1) та інші.

В основу висновків та рекомендацій за матеріалами дисертації покладено результати: вивчення 191 вироків у кримінальних провадженнях (справах), за якими засуджено 191 особу за статтями 135, 136 КК України, що містяться у відкритому доступі в Єдиному державному реєстрі судових рішень на офіційному веб-порталі судової влади, постановлені в період із 2008 р. по лютий 2018 р.; дані офіційної статистичної звітності Генеральної прокуратури України в період з 2013 р. по січень 2018 р.; результати анонімного соціологічного опитування 800 респондентів щодо допустимої поведінки під час дорожньо-транспортної пригоди та після протиправного вирішення конфлікту; результати експертного опитування 10 співробітників служб у справах дітей шляхом інтерв'ювання з відкритими запитаннями.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні теоретичні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли своє відображення в 11 публікаціях, серед яких 5 статей опубліковано в наукових фахових періодичних виданнях України, 2 статті – у зарубіжному науковому періодичному виданні, а також у 4 тезах доповідей на міжнародних і всеукраїнських наукових, науково-практичних конференціях.

Зміст автореферату та основні положенням дисертації – ідентичні.

За змістом дисертація складається зі вступу, трьох розділів, поділених на вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (205 найменувань) та

додатків. Загальний обсяг дисертації становить 226 сторінок, з яких основного тексту – 174 сторінки.

Аналіз змісту роботи дозволяє схвально оцінити структуру дисертації, вона достатньо повно розкриває мету та поставлені задачі дослідження, які знайшли своє відображення в авторських висновках. Сформульовані дисертантом наукові положення, висновки і рекомендації обґрунтовані та достовірні.

Новизна положень, які виносяться на захист. Наукова новизна підготовленої дисертантом роботи полягає в тому, що вказана дисертація є одним із перших у вітчизняній науці кримінологічним дослідженням злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. За результатами дослідження сформульовано низку наукових положень, висновків і рекомендацій із вирішення поставлених задач та досягнення його мети.

До найбільш вагомих наукових положень дисертації, що становлять її новизну, відносяться:

обґрунтування того, що вчинення злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, є наслідком стереотипізації антисуспільної поведінки внаслідок деформованих цінностей, байдужості до проблем оточуючих, відмови у виконанні своїх обов'язків щодо забезпечення безпеки близьких. Зокрема, у сімейно-побутовій та сфері дозвілля, вчинення злочинів характерне здебільшого для осіб з досить низьким ціннісно-культурним рівнем, високим рівнем соціально-педагогічної занедбаності, аморальним та антигромадським способом життя, зловживанням алкогольними напоями, бродяжництвом тощо. Разом з тим, у сфері безпеки дорожнього руху такої стійкої закономірності не виявлено, а вчинення злочину скоріше ситуативне у зв'язку з стресовою ситуацією, алкогольним сп'янінням тощо (с.171);

запропонована класифікація злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, залежно від сфери життєдіяльності особи, яка вчиняє такі злочини де виділяються сфери сімейно-побутова, сфера дозвілля та безпеки дорожнього руху (с. 45);

диференціація причин і умов вчинення злочинів що детермінують залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані де виділяються такі, що обумовлюють вчинення злочинів досліджуваного виду, та ті, що впливають на настання суспільно небезпечних наслідків. Зокрема до факторів, які детермінують вчинення

злочинів, віднесено суб'єктивні (дифузію відповідальності, деформацію правосвідомості, диспозиційність поведінки тощо) та об'єктивні (дисфункцію сім'ї як соціального інституту, маргіналізацію частини суспільства тощо), а до тих, які впливають на настання суспільно небезпечних наслідків, віднесено природні та фізіологічні чинники (с. 104);

Заслужують на увагу пропозиції дисертанта щодо:

а) особливості посткримінальної поведінки осіб, які вчинили злочинне залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, якій характерне здебільшого каяття та сприяння слідству у розкритті злочину. Така поведінка реалізується здебільшого тоді, коли про злочин стає відомо правоохоронним органам, а тому вона є невід'ємною частиною психологічної побудови моделі захисту і бажання зменшити міру кримінального покарання, адже інші дії, які вказували б на щире каяття, не завжди характерні для таких осіб, (наприклад, відшкодування шкоди здійснюється лише у 50%) (с. 79);

б) специфіки кримінологічної характеристики осіб, що вчиняють злочини у досліджуваній сфері де більшою мірою це чоловіки (78,53%), хоча розподіл за статевою ознакою змінюється залежно від сфери вчинення злочинів: жінки у 63,41% випадках вчиняли злочини щодо малолітніх дітей, осіб похилого віку у сімейно-побутовій сфері, а для чоловіків характерні дві інші сфери (68,67%). Доведено, що найбільш схильні до вчинення злочинів особи до 30 років, що є фактичним відображенням певного рівня соціальної зрілості. У сімейно-побутовій та сфері дозвілля, як правило, злочини вчиняються особами, що мають низький освітній та інтелектуальний рівень для яких, як правило, складно сформулювати свою думку, у них низький рівень граматичної освіченості, нерідко є труднощі в поясненні власних вчинків. Вказане обумовлене надмірним зловживанням алкогольними напоями. Варто відзначити, що така поведінка осіб не пов'язана з певними психологічними захворюваннями та серйозними відхиленнями. Злочини досліджуваного виду вчиняються, як правило, одноособово, що пов'язано як з сферою життєдіяльності людини, так і з об'єктивною стороною досліджуваних видів злочинів. Обґрунтовується, що ключовим фактором вибору моделі (у сфері дорожнього руху) поведінки є латентність вчиненого діяння. Варто враховувати те, що вчинення злочинів особами, які мають судимості, зустрічається досить часто: у сфері безпеки дорожнього руху у – 9,82%, сімейно-побутовій сфері – 36,59%, дозвілля – 47,37% (с. 60 – 83);

в) класифікації заходів попередження за рівнем та змістом, формування і реалізація яких має здійснюватися з урахуванням специфіки

злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, на загальносоціальному, спеціально-кримінологічному та індивідуальному рівнях. За змістом пропонується виділяти: соціально-економічні, кримінально-правові, ціннісно-виховні, інформаційні, організаційно-технічні та віктимологічні заходи (с. 125 –149);

Практичне значення одержаних результатів. Висновки і пропозиції, сформульовані в дисертації, можуть бути використані у:

науково-дослідницькій роботі – як підґрунтя для подальших наукових досліджень злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані;

нормотворчій і правозастосовній діяльності – у процесі розроблення та вдосконалення нормативно-правових актів, спрямованих на протидію злочинам досліджуваного виду та пов'язаним із ними негативним явищам, а також у профілактичній діяльності служби в справах дітей (довідка про впровадження в діяльність служби в справах дітей №01-34/1180/18 від 1 червня 2018 р.;

навчально-методичному процесі – під час підготовки та викладання у закладах вищої освіти навчальних дисциплін «Кримінологія» та «Запобігання загальнокримінальній злочинності», розроблення методичних рекомендацій та навчальних посібників із зазначених дисциплін (Акт впровадження в навчальний процес Національного університету «Одеська юридична академія» результатів дисертації від 5 квітня 2018 р.).

Здобувач у повній мірі розкрив тему дисертації. Стиль, яким написано роботу, характеризується лаконічністю та обґрунтованістю при викладі думок, внутрішньою логікою. Структура і зміст дисертаційного дослідження свідчать про його цілісність. Робота завершується сформульованими висновками і пропозиціями щодо вдосконалення заходів попередження та норм чинного законодавства України.

Проте, у цілому позитивно оцінюючи зміст дисертації та її автореферат, слід також відмітити наявність у них **дискусійних питань, недостатньо аргументованих положень і низки зауважень.**

1. Декілька зауважень з приводу *обґрунтування актуальності* теми дослідження:

а) формулюючи зміст обґрунтування вибору теми дослідження та її актуальності, автору варто було наповнити (підкріпити) висловлені думки *кількісно-якісними показниками злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані* (с. 1);

б) автор звертається до значного внеску провідних науковців у розроблення теорії і практики протидії злочинності в Україні й кримінально-

правової кваліфікації як загалом, так і щодо кримінально-правового та кримінологічного попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, проте, представників зарубіжної, європейської кримінологічної школи, *практично не згадує*.

2. *Не зовсім переконливим, на наш погляд, є обґрунтування положення щодо соціальних передумов криміналізації злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані. Адже запровадження кримінальної відповідальності лише за ігнорування принципу взаємодопомоги, який має стати необхідною умовою захисту життя людини в сучасних умовах, цього замало, а інші – справедливість, рівність, адекватність (співмірність)?*

3. Потребують додаткового пояснення положення *щодо предикатних злочинів, що передують вчиненню залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, до яких віднесено порушення правил безпеки дорожнього руху особами, які керують транспортними засобами (стаття 286 КК України), тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості (статті 121–128 КК України), виникає питання, які ознаки чи характеристики відносять їх до предикатних?*

4. Важко погодитися з думкою про те, що «...збереження динаміки цих злочинів із незначними коливаннями, що відбуваються на тлі **загальної аномії** в суспільстві та деформації загальнолюдських цінностей, а офіційна кількість зареєстрованих предикатних злочинів не відповідає фактичному стану злочинів цього виду. Крім того, така ситуація пояснюється процесами **латентизації** злочинності, що проявляється у вигляді як **природної латентності внаслідок втрати довіри** до правоохоронних органів, так і штучної, тобто маніпулювання даними офіційної статистичної звітності. Проте, *загальна аномія означає відсутність усякого правового регулювання та повну кризу усіх гілок влади, а це не зовсім так, а природна латентність не може ототожнюватися із втратою довіри до правоохоронних органів, а скоріше одна із проблем*.

5. Потребують додаткового обґрунтування питання удосконалення кримінально-правової норми в частині зміни законодавчої конструкції від формального до матеріального складу та доповнення санкції статті додатковими видами покарань, що не пов'язані з позбавленням волі штраф і громадські роботи. Виникає питання – *мета і наслідки таких змін?*

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Проведений аналіз дисертаційної роботи та автореферату дає можливість зробити висновок про те, що це завершене самостійне наукове дослідження, яке вирішує конкретне наукове завдання, має істотне значення для розвитку кримінально-правової та

кримінологічної наук й практики щодо розробки й функціонування державного механізму попередження злочинів у виді залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані.

Висновок. Дисертація за темою *«Залишення в небезпеці та ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані: кримінологічне дослідження»* **відповідає** вимогам п.п. 9, 11 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор, **Махатадзе Карина Георгіївна**, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право.

Офіційний опонент –

**кандидат юридичних наук, професор,
учений секретар секретаріату Вченої ради
Національної академії внутрішніх справ
«04» грудня 2018 року**

 В. В. Василевич
